

LITERATURA

- 1) John W. McCrindle, *Ancient India as Described in Classical Literature*, Oriental Books Reprint Corporation, New Delhi, 1979. (1. izdanje iz 1901)
- 2) *Lexikon der alten Welt*, Artemis Verlag, Zürich und Stuttgart, 1965.
- 3) *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. 2. Reihe, 7. Halband, J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, Stuttgart, 1931.
- 4) *Der kleine Pauly: Lexikon der Antike*, 5. Band, Alfred Druckenmüller Verlag, München, 1975.
- 5) *dtv – Lexikon der Antike: Philosophie–Literatur–Wissenschaft*, Band 4, Deutsche Taschenbuch Verlag, München, 1970.

IZ ŽIVOTA HELENSKIH SVETIŠTA

NEMIRNI DELFI

Iako imaju nekoliko zajedničkih obilježja, Olimpija i Delfi se umnogome razlikuju. Nalazeći se u srcu jedne relativno izolirane grčke pokrajine, u mirnom i plodnom predjelu, i razvijajući sjaj svojih priredbi svake četvrte godine, Olimpija je uspjela da se manje ili više održi uvijek po strani od trzavica i svađa u Grčkoj i na Balkanu. Ona je čak donijela odredbu da naoružane čete ne smiju prelaziti preko njena teritorija. U tom pitomom i blagom predjelu imao se osjećaj mira i sigurnosti.

Nasuprot njoj stajali su u vrljetima srednje Grčke stalno posjećeni, nemirni Delfi, koji su osim svojih Pitija i proročanstava imali također svoje atletske igre, umjetnička natjecanja, kazališne priredbe, ali i želju i nastojanje da u grčkom svijetu znače nešto više nego mjesto vraćanja i zabave. Kao što na ruševinama Delfa i danas susrećemo pravi mravinjak turista iz svih krajeva svijeta, svih mogućih jezika i rasa, tako je to moralo biti i u doba njihova cvata. Dok su u Olimpiji posjetioc i u onih nekoliko najvažnijih dana stanovali uglavnom pod šatorima, u Delfima je bilo izgrađeno naselje (*ἄστυ*) izvan svetišta (*ἱεμενος*) koje je davalo znatno bolje i šire usluge posjetiocima. Koliko je svetište potpuno otkriveno i dobro istraženo, toliko je nekad prilično naseljen grad („frequentia aedificiis loca“ opisuje Livije) većinom još pod zemljom neistražen. Tu je bilo gostiona i za ono doba dobro uređenih konačišta koja su koristili poslanici gradova i država, natjecatelji, trgovci, bankari, mjenjači, ali i razni agenti, uhode, atentatori i smutljivci svake vrste. Takva je sredina bila često pogodna za intrige, obmane i podvale.

Nisu samo dinamični bili Delfi živih ljudi već i oni Delfi od mramora i bronce. Svetište je bilo puno ponosa, prkosa i taštine. Svaka važnija pobjeda, svaki važniji uspjeh države ili pojedinca tu je odražen u obliku nekog spomenika, ali na žalost „ima puno spomenika o pobjedama Helena nad Helenima“ kaže Plutarh. Na početku Svetog puta, na ulazu pokraj spomenika Militijadu i njegovim zapovjednicima, koji je trebalo da bude ponos svih Helena, na drugoj je strani spomenik Lisandru i njegovu štabu, spomenik mržnje i inata prema Atenjanima. Ispred Lisandrove grupe opet, kao izraziti prkos njoj, Arkađani postavljaju pred nosom Lisandra svoje statue da proslave pobjedu nad Spartancima. Tu je ispred Lisandrove grupe vjerojatno stajao i kip Filepemena, koji je dobio časní naziv „posljednji Grk“, a koji je također bio ogorčen protivnik Sparte. „To je prava polemika u bronci“ primjećuje dobro J. Dučić u svojim pismima iz Grčke. Posjetilac je u staro doba morao imati neki osjećaj zebnje da će se te ozbiljne i mrke figure u bronci pokrenuti jedne protiv drugih, i zato je valjda žurio dalje u mirnija područja svetišta. Ali, tamo gdje Sveti put zavija prema istoku opet neugodna polemika! Nasuprot riznici Atenjana, koja slavi herojsku pobjedu na Maratonu, izgradili su svoju riznicu

Sirakužani kao da su htjeli reći: „Čast vašem Maratonu, ali sjetite se Nikije i svojih zarobljenika koji su bijedno završili u sirakuškim kamenolomima“. I tako dalje: do ulaza u Apolonov hram, uz neke časne spomenike, samo hvaljenje, isticanje podviga i pobjeda u ratu i igrama.

Povijest samog svetišta obiluje burnim i nemirnim događajima. Prvi sigurni događaj u povijesti Delfa sveti je rat protiv Krise na početku 6. stoljeća stare ere koji je donio svetištu oslobođenje od sebičnog tutorstva tog grada. Delfi dobivaju tada svoju amfiktioniju, savez 12 plemena koji se brine za sigurnost proročišta. Samo je ta sigurnost često sumnjiva zbog svađa unutar same amfiktionije. U nizu napetih situacija ponekad se pljačkala imovina proročišta, zvalo se u pomoć stranog kralja Filipa Makedonskog i davalo mu se čak glasove u skupštini amfiktionije. („Osim toga što je gradove porušio, zar ne uređuje Pitijske igre, zajedničko natjecanje Helena, i ako sam ne dođe, ne šalje li tamo robove da upravljaju igrama?“ – grmio je Demosten protiv Filipa)

Pred perzijske ratove *Πυθία μηδίξει*. Držanje proročišta je kapitulantsko i defetističko. Tu je teško prihvatiti bilo koje opravdanje, pa i ono da su Delfi mogli težiti k intervenciji jedne nehelenske sile zbog jedinstva u mediteranskom svijetu (C. Lanzani). U peloponeskom ratu Delfi su pristrani u korist Sparte, a u vrijeme prodiranja Filipa Makedonskog daju proročanstva njemu u prilog.

16

Mi se u ovom članku nećemo zadržavati na dosta poznatim dramatičnim događajima kao što su provala Gala te pljačke svetišta od strane Sule i Nerona. Slijedeći stranice starih pisaca obratit ćemo pažnju na do sada manje isticane i manje poznate događaje koji, međutim, po mom mišljenju, pokazuju simpatiju, odnosno antipatiju prema nekom, ili težnju da utječu na tok političkih događaja, ili pak pokazuju jako uzbudljive i senzacionalne pothvate za javnost tog vremena.

Temistoklo je u Olimpiji bio počašćen pljeskom i ovacijama, ali u Delfima je vrlo hladno primljen i grubim riječima odbijen kad je Apolonu donio na dar plijen otet Perzijancima. On je nekako nesigurno pitao da li da dar ostavi u hramu, a odgovor Pitije je glasio:

*Μή μοι Περσῶος σκύλων περικαλλέα κόσμον
Νηῶ ἐγκαταθῆς· οἴκονδ' ἀπόπεμπε τάχιστα.*

(Nemoj od perzijskog plijena te darove, prekrasni nakit,
U hram unositi moj, već kući to šalji čim prije.)

Zbog čega je Apolon ovako postupao jedino s Temistoklom, u čudu se pita Pauzanija. On spominje jedno tumačenje prema kojem je Apolon znao da će Temistoklo kasnije kao pobjeglar poći k perzijskom kralju i, primajući darove, on ga nije htio još više omraziti u očima Perzijanaca. Ovo je tumačenje, koje Pauzanija navodi kao tuđe mišljenje, naivno. Ako je poslije više od šest stoljeća do Pauzanije ipak doprla

vijest o stvarnom događaju (što nitko ne može isključiti), tad će se raditi po svoj prilici o antipatiji prolakedemonski nastrojenih Delfa prema začetniku velike pobjede Atenjana kod Salamine i tvorcu atenske pomorske moći i hegemonije u grčkom svijetu. Uostalom i temperamenat je pronicavog Temistokla bio takav da je lako nalazio protivnike, koji su koješta mogli došaptavati svećenicima u Delfima i zamoliti ih za kojekakve usluge. (Vidi u Pauzanije VIII, 50,3 i X, 14,3.)

Za odnos Delfa prema Ateni i Sparti karakterističan je za mene i jedan drugi događaj koji spominje Pauzanija (X, 15,3): „Atenjani su kao dar postavili palmu od mjedi i pozlaćeni kip Atene na palmi poslije dvostruke pobjede na kopnu i moru istog dana kod Eurimedonta. Opazio sam da je na nekim mjestima zlato tog spomenika oštećeno. Ja sam krivicu za to pripisao zločincima i lopovima, ali Klitodem, najstariji pisac atenske povijesti, u glavi o Atici govori da je u Delfe, kad su Atenjani spremali pohod na Siciliju, sletio ogroman broj gavranova koji su oštetili taj spomenik i kljunovima otkinuli zlato s njega. Kaže da su gavranovi istrgnuli također koplje, sove i imitaciju ploda što je bio na palmi izrađen. Klitodem je naveo i druga znamenja koja su imala Atenjane odvratiti od toga da otplove na Siciliju.“

Treba napomenuti da ovo mjesto spada u područje čuda (*θαύματα*, mirabilia) kojih Pauzanija poprilično navodi, a koja su bila poseban predmet izučavanja učenih analitičara Pauzanijina djela. Ovakva mjesta izazivala su sumnju u njegovu kritičnost i osude zbog lakovjernosti. Ovdje se zapravo ne sumnja u autopsiju ovog spomenika, ali se smatra da se u objašnjavanju događaja Pauzanija dao zavesti pričama koje su kolale u literaturi tog doba.

17

Smatram da je u ova dva slučaja Pauzanija sasvim korektno postupio prema čitaocima ističući herodotovski ono što je sam čuo i vidio i ono što drugi o tome kažu. Kad sam prvi put pročitao ovaj podatak o palmi, kod mene se stvorila asocijacija na ona misteriozna razbijanja herma u Ateni prije polaska atenske flote protiv Sicilije i dobio sam dojam (kojeg se ni danas nisam riješio) da je iza ovog „čuda“ mogla stajati i jedna realna zakulisna akcija protivnika nastavljanja rata s Peloponeskim savezom. To su mogli učiniti i sami Atenjani, protivnici stranke rata ili plaćeni ljudi Sparte ili Korinta koji su sa strahom gledali širenje atenske moći na zapad. U svakom slučaju tu se moralo raditi o psihološkom, hladnom ratu prije sicilske ekspedicije 415. godine st. ere. Tobožnji gavranovi u Delfima trebalo je da odvrte jastrebove u Ateni s Alkibijadom na čelu od sicilske vojne i širenja atenske trgovine na zapad. Kad se prisjetimo da su skoro tokom cijelog peloponeskog rata simpatije Delfa na strani dorske Sparte, ne treba se mnogo čuditi ni ovom čudu u Delfima.

Na tom neobičnom prostoru nalazile su se katkada i klice onoga što mi danas nazivamo međunarodnim terorizmom. Jedan događaj u drugom stoljeću prije nove ere jasno nam govori o tome.

To je bilo doba puno napetosti i suprotnosti kad su se u istočnom Sredozemlju još uvijek osjećale posljedice nalgog rađanja i brze propasti Aleksandrova carstva, a sa zapada se nad Grčkom i ostalim državama egejskog područja nadvila sjena jedne nove velesile koja će ubrzo progutati ovaj mozaik suprotnosti i svađa na istoku. Glavne ličnosti ovog uzbudljivog događaja makedonski su kralj Perzej i pergamski kralj Eumen II, velik prijatelj i poklonik Delfa, čija se statua dizala visoko na stupu pokraj žrtvenika otoka Hija. Rim u to vrijeme još nije bio okupirao zemlje istočnog Sredozemlja. Prema tome još formalno nije bio gospodar tih naroda i država, ali se živo interesirao za prilike na Balkanu i u Maloj Aziji i želio da ih usmjeri u svoju korist. Budno je pratio osobito težnje i namjere kralja Perzeja. Svoje saveznike Rim je već zapravo smatrao svojim podanicima koji ga moraju slušati. Zato on vrši po potrebi čisto sudske istrage u Senatu. U tim prilikama i suprotnostima pošao je, veliki protivnik Perzeja, pergamski kralj Eumen, u Rim da pred Senatom razotkrije revanšističke namjere i intrige Perzeja, koji je bio vojno, politički i diplomatski silno ojačao i spremao se za rat protiv Rimljana. Nekoliko dana poslije ovog Eumenova izvještaja, koji je Senat saslušao u najvećoj tajnosti, u Senat je ušla i delegacija Makedonaca na čelu s prepotentnim Harpalom. Imajući u svijesti Eumenove podatke, senatori su hladno odbili stavove i obranu Makedonaca. I ostale su države s napetošću pratile tok rasprava u rimskom Senatu. Tako se tu našla i delegacija Rođana sa Satirom na čelu. On je bez uspjeha rovario protiv Eumena, a Rimljani su Eumena nagradili počastima i darovima (*Ab urbe condita*, XLII, 11–14).

18

Pošto je završio razgovore u Rimu, Eumen se preko Grčke vraćao kući, ali je uz put odlučio posjetiti svoje omiljene Delfe. Doplovio je u luku Kire (današnje malo pomorsko mjesto Itea) i odatle se s pratnjom uputio prema proročištu na padinama Parnasa. Tu je njega i pratnju dočekalo grdno iznenađenje. Ostavimo Liviju da nam on ispriča u stilu današnjih reportera ovaj događaj u vezi sa još jednom akcijom kralja Perzeja:

„Kad su poslanstva bila otpuštena i kad je Harpal vrativši se što je brže mogao u Makdeoniju javio kralju da je ostavio Rimljane koji još nisu u stanju ratnih priprema, ali su tako neprijateljski raspoloženi da je lako opaziti da neće dugo oklijevati, on sam (t.j. Perzej) osim toga što je vjerovao da će se tako dogoditi, to je čak i želio, vjerujući da je u naponu snaga. On je prije svih mrzio Eumena. Pripremajući početak rata umorstvom kralja, on je Euandra Krećanina, vođu pomoćnih četa, i trojicu Makedonaca naviknutih da služe u takvim zločinima, nagovorio da ubiju kralja. Dao im je pismo za Praksu, prvu, najugledniju i najbogatiju posjednicu konačista u Delfima. Bilo je sigurno da će se Eumen popeti do Delfa da žrtvuje Apolonu. Pošto su zasjedači s Euandrom pošli malo ispred, ništa drugo nisu tražili nego zgodno mjesto za izvršenje pothvata, obilazeći sve unaokolo. Kad se penjalo od Kire prema hramu, prije nego se došlo do naseljenog područja, bila je jedna oграда s lijeve strane puta uz malo uzdignutu stazu, gdje su tek pojedinci mogli prolaziti, a s desne strane uslijed znatnog pada zemlje bila je nizbrdica. Oni su se sakrili iza ograde, napravivši iza nje stepenice, da bi kao sa zida grada mogli gađati onoga koji prolazi.

S mora je najprije dolazila široka grupa prijatelja i pratilaca, a nakon toga je grupa postajala tanja zbog uskog puta. Kad su došli do mjesta gdje je brdskim putem mogao prolaziti jedan čovjek, prvi je ušao na usku stazu Panteleon, prvak Etolije, s kojim se kralj imao sastati na razgovor. Tada napadači dignuvši se svale dva velika kamena. Jedan je pogodio kralja u glavu, drugi u rame. Onesviješten srušio se sa staze niz strminu, a mnogo kamenova je poletjelo za njim. Ostali od prijatelja i pratilaca se rasprše kad su vidjeli da je kralj pao. Panteleon je ostao ustrajno i neustrašivo štititi kralja.

Iako su se razbojnici kratkim zaokretajem oko zida mogli spustiti i dotući kralja, oni su, kao da je stvar gotova, pobjegli na Parnas tako žurno da su jednog druga ubili kad ih ovaj nije mogao pratiti po teškom i strmom terenu i time otežavao bijeg, da ne bi bio uhvaćen i bio svjedok napadaja. Do tijela kralja tada su pritrčali prijatelji pa zatim pratioci i robovi. Podigli su ga, ali on je bio onesviješten od rana i ništa nije osjećao. Ipak su opazili da je živ po toplini tijela i po znacima disanja u prsima. Ali bilo je malo ili nikakve nade da će ostati na životu. Neki od pratilaca, pošto su se dali u potjeru za zločincima, vratili su se neobavljena posla, iako su umorni bili stigli sve do kose Parnasa. Makedonci su prišli zločinu koliko nepromišljeno toliko i hrabro, a poduhvat su napustili i nepromišljeno i kukavički. Sutradan su kralja, koji se već oporavio, prenijeli na lađu i odvezli ga u Korint. Iz Korinta, prebacivši lađe preko istamske prevlake, prenijeli su ga na Eginu. Tu su ga tako tajno njegovali, ne puštajući nikoga blizu, da je u Aziju stigao glas o njegovoj smrti. Atal je povjerovao brže nego što bi to bratska ljubav dozvoljavala. On je naime s kraljevom ženom i zapovjednikom pergmaskog grada razgovarao kao već nesumnjivi nasljednik kraljevske vlasti. To kasnije Eumenu nije ostalo nepoznato. Premda je bio odlučio da se pravi nevješt, da šutke pređe preko toga i pretrpi to, ipak u prvom sukobu nije se svladao a da ne predbaci bratu pretjeranu žurbu da mu traži ženu. U Rim je međutim također stigla vijest o smrti Eumena.

19

U isto vrijeme vratio se iz Grčke Gaj Valerije koji je tamo bio poslan da vidi stanje stvari u toj regiji i da upozna namjere kralja Perzeja. Izvijestio je da se sve slaže s iskazom o Perzejevim zločinima koji je dao kralj Eumen. Sa sobom je ujedno doveo iz Delfa Praksu, čiji je hotel bio prihvatilište bandita, i L. Ramnija iz Brundizija, koji je te stvari prijavio. Ramnije je bio prvi čovjek u Brundiziju. On je na konak primao sve rimske zapovjednike, a također i odlične poslanike iz svih zemalja, posebno kraljevske. Odatle njemu poznanstvo s dalekim Perzejem. Pozvan pismom u kojem mu se obećavalo usko prijateljstvo i velike nagrade, pošao je kralju Perzeju i u kratko je vrijeme počeo biti familijaran i upućivan u tajne razgovore i više nego što je želio. Budući da su kod njega odsjedali rimski generali i poslanici, kralj je — obećavši mu veliku nagradu — uporno tražio od njega da se pobrine da se turi otrov onima koji će biti na njegovu spisku. On zna da je pripremanje tih stvari skopčano s najvećim poteškoćama i opasnostima. Osim toga pripremanje toga sa više sudionika je nesigurno, bilo da se stvar izvrši bilo da se zataška. On će to pripremiti, a da se niti u izvođenju niti u svršenom činu nijednim znakom ne bude moglo otkriti.

Ramnije, bojeći se, ako odbije, da se na njemu samom kao prvom ne iskuša otrov, pošto je obećao da će to učiniti, otišao je. Nije se htio vratiti u Brundizij prije nego što se sastane s legatom G. Valerijem za koga se govorilo da je blizu Halkide. Kad je najprije njemu to prijavio, na njegovu zapovijed došao je ujedno u Rim. Uveden u kuriju otkrio je o čemu se razgovaralo." (*Ab urbe condita*, XLII, 15–17.)

Perzej nije uspio uništiti svoje protivnike na Balkanu i u Maloj Aziji niti Makedoniju učiniti vodećom državom na tom prostoru. Ubrzo je slijedio poraz kod Pidne i ponižavajuće stupanje Perzeja u trijumfu Lucija Emilija Paula u Rimu. Na stupu koji je bio postavljen na najuglednijem mjestu, tik pred ulaz u Apolonov hram, i koji je imao nositi Perzejev kip, kočio se sada konjanički kip njegova pobjednika Lucija Emilija Paula. To je bio uočljiv simbol novog vremena i novog političkog poretka na Balkanu.

Kad je Grčka 146. postala rimskom provincijom, Delfi su konačno prestali biti „centar svijeta"! Novi gospodari ne mare toliko za to nekad uvaženo mjesto. Čak ga neki pljačkaju i odnose spomenike! Delfi padaju u sjenu i u materijalnu oskudicu. Neron ih prvo posjećuje i natječe se tamo da bi poslije odnio 500 statua u Rim. Izvjesnu renesansu Delfi doživljavaju za vrijeme Trajana, a osobito Hadrijana, ali više kao turistička atrakcija nego religiozno-politički centar. Ovo je razdoblje ujedno i „labuđi pjev" proročišta. Ono je kasnije životarilo još nekih 250 godina u prilikama koje su se mnogo izmijenile i bile sve manje povoljne za aktivnost ovog mjesta. Delfi davno već nisu mali, neutralni, ili nazovimo neutralni otočić u mnoštvu državnica u istočnom bazenu Mediterana. Oni su utopljeni u golemom Rimskom Carstvu i gube sve uslove da nešto znače u toj velikoj državi. I tako, pri kraju antičkog doba napušteno i zaboravljeno od posjetilaca, ismijevano i pljačkano, napadano od kršćanskih teologa, proročište je išlo ususret svojim zadnjim danima. O zapuštenosti i dotrajalosti Delfa govore neki neautentični, ali za to zadnje vrijeme karakteristični stihovi Pitije za koje kažu da su joj bili posljednji. Car Julijan Apostata je naime pedesetak godina poslije Milanskog edikta pokušao reaktivirati ovu zaspalu instituciju i poslao je u Delfe zbog toga svog osobnog liječnika i kvestora Oribazija da, uz pokušaj reaktiviranja, pita Apolona koje šanse ima kad zarati na Perzijance. Ali, odviknuta od nekadašnjeg posla i funkcije, rezignirana Pitija je njemu navodno kazala ove stihove:

Εἶπατε τῷ βασιλεῖ χαμαὶ πέσε δαίδαλος ἀλλὰ
Οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβαν οὐ μάντιδα δάφνην
Οὐ παγὰν λαλέουσιν. Ἀπέσβετο καὶ λάλον ὕδωρ.

(Recite caru da krasni na zemlju se srušili dvori,
Više Apolon ni krova ni proročkog lovora nema
Niti izvora bučnog. Ne žubori voda tu više.)

Trebalo je još samo čekati dekret Teodozija I iz Konstantinopola 381. godine kojim zabranjuje djelatnost svetišta na proricanju. To je kraj. Neki taj kraj stavljaju

u 390, 392. pa i 394. godinu. (Ako prihvatimo prvu navedenu godinu, tad se ove godine navršava 1600 godina od tog careva dekreta i ubrzo 90 godina od početka zamašnjih francuskih iskapanja.)

Goti i Slaveni svojim pljačkama kasnije dovršavaju uništenje Delfa, a velik potres na početku šestog stoljeća potpuno ih pokapa, te prah i naslage vjekova počinju padati po njima. Nad pokopanim svetištem pastiri iz okoline Parnasa pasu svoja stada i počinju graditi srednjovjekovno selo Kastri djelomično i od materijala porušenog proročišta.

Nekoliko stoljeća su Delfi spavali pokopani i zaboravljeni, dok konačno želja za otkrićem spomenika stare grčke kulture nije potaknula arheologe da počnu tragati za svetištem koje su toliko spominjali stari pisci, počevši od Homera pa nadalje. Francuzi su uglavnom preuzeli na sebe da svijetu ponovno otkriju ostatke svetišta. Pošto su dobili novčana sredstva, oni su morali porušiti srednjovjekovno selo i premjestiti ga nekih hiljadu metara na zapad. Tada je uglavnom od 1892. u toku nekoliko većih iskapanja ponovo došao na svjetlo dana glasoviti ORACULUM APOLLINIS.

Uroš Pasini